

Овдієнко І. М.

м. Київ

ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ КЕРІВНИКІВ ЗАГАЛЬНОСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДО ВЗАЄМОДІЇ ЗІ ШКІЛЬНОЮ ПСИХОЛОГІЧНОЮ СЛУЖБОЮ

Розкриваються проблеми психологічної підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів до взаємодії зі шкільною психологічною службою. Визначено, що гуманістично-ціннісний підхід дасть змогу підняти психологічну підготовку керівників ЗНЗ до взаємодії зі шкільною психологічною службою на якісно новий рівень.

Ключові слова: *психологічна підготовка, психологічна підготовка керівників загальноосвітніх навчальних закладів, проблеми психологічної підготовки керівників ЗНЗ до взаємодії зі шкільною психологічною службою.*

Постановка проблеми

Вступ. Трансформація парадигми освітнього процесу в умовах соціально-економічних змін висуває нові вимоги до керівників освітніх організацій та їхньої психологічної компетентності, яка уможливить формування здатності всіх суб'єктів навчально-виховного процесу гнучко, творчо, конструктивно діяти на основі усвідомленого вибору.

Відповідно зростає роль психологічної підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів до взаємодії зі шкільною психологічною службою як чинника ефективності їхньої управлінської діяльності.

Аналіз останніх досліджень. Слід зазначити, що в науковій літературі представлено цілу низку досліджень, спрямованих на визначення сутності поняття «психологічна підготовка» (І. Гічан, К. Платонов), змісту та завдань психологічної підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів (О. Бондарчук, Л. Карамушка, Н. Коломінський, Г. Ложкін, Л. Петровська, Н. Черненко та ін.). Водночас проблема психологічної підготовки управлінців до взаємодії зі шкільним психологом, попри всю її актуальність, не виступала предметом спеціального дослідження.

У зв'язку з цим *метою* нашої статті є висвітлення проблеми психологічної підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів до взаємодії зі шкільною психологічною службою в умовах соціальних трансформацій та обґрунтування можливості їх розв'язання в процесі післядипломної педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу

Теоретичний аналіз наукової літератури дає змогу стверджувати, що найчастіше термін «*психологічна підготовка*» тлумачиться як один з аспектів використання наукових досягнень психології, реалізації її засобів і методів для підвищення рівня психологічних знань, вмінь і навичок фахівців, виявлення й розвитку особистісних властивостей, здібностей і позитивної мотивації до професійної діяльності [2]. К. Платонов розуміє *психологічну підготовку* як вид формування особистості, мета якого полягає у

виявленні індивідуальних психологічних особливостей і розвитку здібностей до певної діяльності, формуванні її мотивації [7]

Спираючись на підходи Л. Карамушки [3], Г. Ложкіна [4] та ін.), *психологічну підготовку керівників загальноосвітніх навчальних закладів* в загальному ми будемо розуміти як процес формування психологічних знань, умінь і навичок, розвитку певних особистісних якостей, які забезпечують ефективну взаємодію управлінців зі шкільною психологічною службою.

У процесі психологічної підготовки керівників ЗНЗ до управлінської взаємодії відбувається озброєння прикладними психологічними знаннями зі встановлення психологічного контакту, довірливих взаємин з підлеглими на основі вивчення особливостей особистості людей, формуються професійно-психологічні навички й уміння сприяти професійному розвитку психологічних якостей (здібностей), важливих для успішної управлінської діяльності.

Основними завданнями психологічної підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів, на думку Н. Коломінського, має стати цілеспрямована підготовка до інформаційного, морального і соціально-психологічного впливу на особистість майбутніх управлінців. Автор визначає напрями ефективної психологічної підготовки керівників, а саме: особистісно-діяльнісна спрямованість змісту, методики, організації психологічної підготовки; концептуальна єдність змісту, форм і методів навчання; проблемно-методологічний характер навчання; міжпредметні зв'язки в процесі викладання психологічних дисциплін; індивідуалізація і диференціація психолого-професійної діяльності. [4].

Зазначається також, що психологічна підготовка керівників загальноосвітніх навчальних закладів має передбачити вивчення основ психології; психології управління (психологічні особливості управлінської взаємодії зі шкільною психологічною службою); психології особистості (характеристика особистості: потреби, мотиви, життєві плани, особливості здібностей, характеру, темпераменту тощо); педагогічної психології (психологічні закономірності навчання та виховання тощо); вікової психології (вікові особливості розвитку, перебігу психічних процесів) [3].

Н. Черненко [8] відмічає, що важливе місце в системі психологічної підготовки майбутніх керівників загальноосвітніх навчальних закладів має посідати їхня підготовка до діалогової взаємодії, без чого вони часто виявляються не готовими до налагодження взаємин з підлеглими, зокрема зі шкільними психологами, допускають серйозні прорахунки і помилки в організації управлінської взаємодії. Тому провідним напрямом у загальній системі психологічного навчання кадрів управління освітою постає психологічна підготовка керівників загальноосвітніх навчальних закладів до повноцінної міжособистісної управлінської взаємодії з підлеглими, зокрема зі шкільним психологом, до діалогу з ним.

З огляду на обраний ракурс досліджуваної нами проблеми важливим є врахування особливостей психологічної підготовки керівника загальноосвітнього навчального закладу до взаємодії з учасниками управлінського процесу, визначених І. Гічаном [2]. Учений визначає, що основою підготовки керівника в сучасних умовах може стати така концепція управлінської взаємодії, в якій були б послідовно реалізовані:

- розуміння управлінської діяльності керівника загальноосвітнього навчального закладу як принципово комунікативної, в якій взаємодія є центральною ланкою;
- розуміння взаємодії як діяльності принципово соціальної і діалогічної, тобто такої, що здійснюється керівником не у вигляді особливого роду дій стосовно об'єкта управління, а саме всіма учасниками управлінського процесу щодо діяльності, яка їх об'єднує;
- розуміння особистості керівника як учасника і співробітника в сумісній діяльності та взаємодії з іншими членами цього процесу.

У зв'язку з цим, керівникам загальноосвітніх навчальних закладів під час підготовки до управлінської взаємодії з підлеглими, зокрема зі шкільним психологом, слід:

- 1) оволодіти новітніми технологіями управлінської взаємодії та взаємин зі шкільним психологом;
- 2) формувати управлінську взаємодію на основі визначення власних можливостей, розвитку здібностей ефективно взаємодіяти, бути здатними до діалогу;
- 3) прагнути бачити у шкільного психолога унікальну особистість із власним буттям і неповторною своєрідністю;
- 4) розвивати педагогічну спостережливість та увагу, які допомагають цілеспрямовано і систематично вивчати шкільного психолога, бачити особливості його внутрішнього світу, визначати сильні та слабкі риси його характеру тощо [7, 9].

Психологічна підготовка керівників ЗНЗ до взаємодії зі шкільним психологом передбачає наявність комплексу вмінь і навичок адекватного взаєморозуміння та взаємопізнання в процесі взаємодії, потрібних для забезпечення виконання своїх професійних обов'язків. При цьому найголовнішим напрямом діяльності психолога є надання консультацій з проблем психологічної підготовки керівників освітніх організацій до управління [3].

Також психологічна підготовка передбачає наявність у керівника загальноосвітнього навчального закладу системи особистісних якостей, зокрема, позитивної Я-концепції, адекватної самооцінки і рівень домагань, які забезпечують ефективну взаємодію зі шкільним психологом.

Високий рівень розвитку колективу, творчий потенціал керівника загальноосвітнього навчального закладу, висока фахова підготовленість до діяльності зумовлюють необхідність демократизації управлінської взаємодії. Але використання керівником демократичних засобів впливу на шкільну психологічну службу є успішним тільки тоді, коли управлінець сприймає шкільного психолога як члена колективу, який усвідомлює та приймає спільну мету освітнього закладу; прагне до спільної діяльності з ним і психологічно підготовлений до ефективної взаємодії на партнерських засадах.

Отже, психологічна підготовка керівників ЗНЗ до взаємодії зі шкільним психологом є вагомим чинником ефективної управлінської діяльності та забезпечення виконання місії освітнього закладу.

Водночас на основі теоретичного аналізу літератури та практики управлінської діяльності в системі освіти визначено проблеми психологічної підготовки управлінців до взаємодії зі шкільною психологічною службою.

Серед основних проблем такої підготовки можна виокремити відсутність належних навчальних дисциплін і спеціальних курсів в навчальних планах вищих навчальних закладів і закладів післядипломної освіти.

Дійсно, розроблення науково обґрунтованих навчальних планів, які були б диференційовані за змістом, варіативні за формою і методами навчання, чітко визначали обсяг навчального матеріалу та терміни, форми навчання, були гнучкими, відповідали швидким змінам законодавства України і вимогам суспільства, є важливою умовою психологічної підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів до взаємодії зі шкільною психологічною службою.

Зазначимо, що навчальні плани і програми у системі післядипломної педагогічної освіти не повною мірою відповідають запитам і професійним потребам управлінців. Це веде до того, що керівники ЗНЗ не мають ґрунтовних психологічних знань, практичних умінь і навичок і достатньо сформованих індивідуально-психологічних якостей, необхідних для ефективної взаємодії зі шкільною психологічною службою.

Так, проведений аналіз чинних навчальних і навчально-тематичних планів підготовки магістрів з управління (аналіз проводився на базі ДВНЗ «Університет менеджменту освіти») виявив такі особливості психологічної підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів в межах спеціальності «Управління навчальним закладом» (освітньо-кваліфікаційний рівень — магістр, галузь знань — специфічні категорії, кваліфікація — керівник підприємства, установи та організації (у сфері освіти та виробничого навчання), форма навчання — заочна).

Психологічна підготовка розкривається через такі навчальні модулі:

1. «Психологія управління» загальним обсягом — 54 години. З них: на підмодуль «Основи діяльнісного підходу» відведено 18 год (з них лекції — 2 год, самостійна робота — 14 год, практика — 2 год), а на підмодуль «Психологічні аспекти в управлінні навчальним закладом» — 42 год (з них лекції — 4 год, практичні заняття — 2 год, самостійна робота — 30 год, практика — 6 год).

2. «Психологія управлінського спілкування» загальним обсягом — 54 год (з них аудиторні: лекції — 4 год, практичні заняття — 4 год; самостійна робота — 46 год).

Отже, можна констатувати недостатню кількість годин, відведених на психологічну підготовку майбутніх керівників в галузі освіти. До того ж можна констатувати відсутність спеціальних дисциплін і навчальних модулів, спрямованих на психологічну підготовку керівників до взаємодії зі шкільним психологом.

Подібна ситуація щодо психологічної підготовки керівників ЗНЗ до взаємодії зі шкільною психологічною службою констатована у системі післядипломної педагогічної освіти, зокрема, в процесі підвищення кваліфікації управлінців.

Спостерігається відсутність цілісності та системності у змісті професійної підготовки керівників ЗНЗ до взаємодії зі шкільним психологом, що зумовлено такими її недоліками:

- мінімальною кількістю годин, яка виділяється на психологію управлінської взаємодії, де можливо окремим аспектом розглядати саме підготовку керівника загальноосвітнього навчального закладу до взаємодії зі шкільною психологічною службою;
- вкрай обмеженим змістом психологічних дисциплін, в якому зовсім не розкривається (або висвітлюються окремі аспекти) завдання і напрями роботи шкільної психологічної служби;
- відсутністю завдань щодо сприяння формуванню навичок спільної діяльності

зі шкільною психологічною службою у змісті управлінських практик;

- відсутністю у навчально-тематичних планах і програмах інших галузей психології (окрім управлінської), що сприяло б глибше пізнати специфіку управлінської взаємодії на рівні керівник — психолог;

- недиференційованістю змісту програм і навчально-тематичних планів, у більшості випадків невідповідністю багатьох питань професійним потребам управлінців, зокрема оптимізації управлінської взаємодії зі шкільною психологічною службою.

У зв'язку з цим на особливу увагу заслуговує твердження В. Маслоу про те, що низка суттєвих недоліків процесу планування підготовки та підвищення кваліфікації управлінців закладів освіти обумовлені, насамперед, відсутністю фундаментальних розробок з методики розроблення системних планів неперервного підвищення кваліфікації [6, 6]. Також, О. Бондарчук та Л. Карамушка в своїх дослідженнях, спрямованих на виявлення рівня орієнтації нинішньої системи післядипломної педагогічної системи на підготовку керівників закладів середньої освіти з психології управління, з'ясували, що питання з психології управління на більшості курсів склали всього 10–15% від загального обсягу навчання і носять фрагментарний характер [1; 3].

На сьогодні, у зв'язку з модернізацією системи освіти, вимоги до викладачів вищих навчальних закладів та системи післядипломної педагогічної освіти не тільки підвищились, а й кардинально змінилися. Викладачі мусять виконувати свої обов'язки на високому професійному рівні, подаючи, зокрема, зразки вміння конструктивної взаємодії з усіма суб'єктами навчально-виховного процесу. Така компетентність сприятиме розвитку в тих, хто навчається, зокрема у керівників освітніх організацій, вмінь взаємодіяти та встановлювати контакти в різноманітних ситуаціях, знаходити теми для спілкування, вибирати адекватні способи взаємодії в діловому та емоційному спілкуванні, співпрацювати в найрізноманітніших видах діяльності.

Отже, існує проблема невідповідності значної частини науково-педагогічних працівників до психологічного навчання керівників шкіл з метою оптимізації взаємодії зі шкільною психологічною службою.

Розв'язання проблем психологічної підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів, на думку О. Бондарчук, можливо на основі впровадження гуманістично-ціннісного підходу в процес їхньої підготовки та підвищення кваліфікації, основними напрямками реалізації якого є: побудова змісту та процесу навчання на засадах партнерства, спільної діяльності всіх суб'єктів; усвідомлення та врахування у процесі професійної підготовки та підвищення кваліфікації ціннісного ставлення керівників освітніх організацій до дійсності, інших індивідуально-психологічних особливостей і показників особистісного розвитку; створення умов для самоуправління своїм вдосконаленням і особистісним розвитком тощо[1].

Саме такий підхід, на нашу думку, дасть змогу підняти психологічну підготовку керівників загальноосвітніх навчальних закладів до взаємодії зі шкільною психологічною службою на якісно новий рівень, сформуванню відповідну психологічну готовність до неї.

У зв'язку з цим актуальним є розроблення змісту, критеріїв і показників психологічної готовності керівників загальноосвітніх навчальних закладів до взаємодії зі шкільною психологічною службою як результату їхньої психологічної підготовки.

Висновки

Отже, встановлено, що *психологічна підготовка керівників загальноосвітніх навчальних закладів* — це процес формування психологічних знань, умінь і навичок, розвитку певних особистісних якостей, які забезпечують ефективну взаємодію управлінців зі шкільною психологічною службою.

Визначено *проблеми психологічної підготовки керівників до взаємодії зі шкільною психологічною службою*. Відсутність цілісності та системності у змісті професійної підготовки керівників ЗНЗ до взаємодії зі шкільним психологом, що зумовлені такими її недоліками:

- мінімальною кількістю годин, яка виділяється на психологію управлінської взаємодії, де можливо окремим аспектом розглядати саме підготовку керівника загальноосвітнього навчального закладу до взаємодії зі шкільною психологічною службою;
- вкрай обмеженим змістом психологічних дисциплін, в якому зовсім не розкривається (або висвітлюються окремі аспекти) завдання і напрями роботи шкільної психологічної служби;
- відсутністю завдань щодо сприяння формуванню навичок спільної діяльності зі шкільною психологічною службою у змісті управлінських практик;
- відсутністю у навчально-тематичних планах і програмах інших галузей психології (окрім управлінської), що допомогло б глибше пізнати специфіку управлінської взаємодії на рівні керівник — психолог;
- недиференційованістю змісту програм і навчально-тематичних планів, у більшості випадків невідповідністю з багатьох питань професійним потребам управлінців, зокрема потреби оптимізації управлінської взаємодії зі шкільною психологічною службою.

Розв'язання проблем психологічної підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів, на думку О. Бондарчук, можливо на основі впровадження гуманістично-ціннісного підходу в процес їхньої підготовки та підвищення кваліфікації, основними напрямками реалізації якого є: побудова змісту та процесу навчання на засадах партнерства, спільної діяльності всіх суб'єктів; усвідомлення та врахування у процесі професійної підготовки та підвищення кваліфікації ціннісного ставлення керівників освітніх організацій до дійсності, інших індивідуально-психологічних особливостей і показників особистісного розвитку; створення умов для самоуправління своїм вдосконаленням і особистісним розвитком тощо[1].

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарчук О. І. Психологічні проблеми підготовки менеджерів у системі післядипломної педагогічної освіти до управління конфліктами в освітніх організаціях / О. І. Бондарчук // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. ; за ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. — К., 2005. — Т. 1, ч. 10. — С. 8–11.
2. Гичан И. С. Психология управления трудовыми коллективами / И. С. Гичан. — К. : КМУГА, 1987. — 68 с.
3. Карамушка Л. М. Психология управления закладами середньої освіти : моногр. / Л. М. Карамушка. — К. : Ніка-Центр, 2000. — 332 с.

4. Коломінський Н. Л. Психологія педагогічного менеджменту: навч. посіб. / Н. Л. Коломінський. — К. : МАУП, 1996. — 176 с.
5. Ложкин Г. В. Уверенность в себе: механизм формирования / Г. В. Ложкин // Журнал практикующего психолога. — 1998. — № 4. — С. 94–100.
6. Маслов В. І. Наукові засади визначення змісту підвищення кваліфікації та підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів / В. І. Маслов // Післядипломна освіта в Україні. — 2002. — № 2. — С. 63–66.
7. Платонов К. К. Краткий словарь системы психологических понятий: учеб. пособие для учеб. завед. профтехобразования / К. К. Платонов. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Высш. шк., 1984. — 174 с.
8. Черненко Н. М. Підготовка майбутніх менеджерів до діалогової комунікації в системі післядипломної освіти: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Н. М. Черненко. — Одеса, 2004. — 20 с.
9. Щекин Г. В. Как эффективно управлять людьми: психология кадрового менеджмента / Г. В. Щекин. — К. : МАУП, 1999. — 400 с.

Овдиенко И. М.

ПРОБЛЕМЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ РУКОВОДИТЕЛЕЙ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ К ВЗАИМОДЕЙСТВИЮ СО ШКОЛЬНОЙ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ СЛУЖБОЙ

Раскрываются проблемы психологической подготовки руководителей общеобразовательных учебных заведений к взаимодействию со школьной психологической службой. Определено, что гуманистически ценностный подход позволит поднять психологическую подготовку руководителей ОУЗ к взаимодействию со школьной психологической службой на качественно новый уровень.

Ключевые слова: *психологическая подготовка, психологическая подготовка руководителей общеобразовательных учебных заведений, проблемы психологической подготовки руководителей ОУЗ к взаимодействию со школьной психологической службой.*

Ovdienco I. M.

PROBLEMS OF PSYCHOLOGICAL PREPARATION OF LEADERS OF GENERAL EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS TO CO-OPERATING WITH SCHOOL PSYCHOLOGICAL SERVICE

The article exposes the problems of psychological preparation of leaders of general educational establishments to cooperating with school psychological service. Certainly, that humanism the valued approach will allow to heave up psychological preparation of leaders of ZNZ to cooperating with school psychological service on a high-quality new level.

Key words: *psychological preparation, psychological preparation of leaders of general educational establishments, problems of psychological preparation of leaders of ZNZ, to cooperating with school psychological service.*